

УДК 349.3

ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗА ВІКОМ У ДВОСТОРОННІХ УГОДАХ ТА ДОГОВОРАХ З КРАЇНАМИ СНД ТА ПРИБАЛТИКИ

І. Ю. Михайлова,
аспірант,
Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

Анотація: У статті проаналізовано деякі проблеми правового регулювання пенсійного забезпечення за віком у двосторонніх угодах та договорах України з країнами СНД та Прибалтики. Викладено пропозиції щодо удосконалення норм міжнародних угод та договорів. Особливу увагу присвячено колу осіб, на яких поширюється дія двосторонніх угод та договорів. Обґрунтовується необхідність заміни терміна «трудова стаж» на «страховий стаж». Досліджено питання нормативного закріплення поняття «пенсії за віком» у міжнародних договорах та угодах.

Ключові слова: соціальне забезпечення, пенсійне забезпечення, пенсія за віком, грошова виплата, вид пенсійного забезпечення, трудовий стаж, страховий стаж, особа похилого віку, міжнародні договори та угоди.

Аннотация: В статье проанализированы некоторые проблемы правового регулирования пенсионного обеспечения по возрасту в двусторонних соглашениях и договорах Украины со странами СНГ и Прибалтики. Изложены предложения относительно усовершенствования норм международных соглашений и договоров. Особое внимание посвящено кругу лиц, на которых распространяется действие двусторонних соглашений и договоров. Обосновывается необходимость замены термина «трудова стаж» на «страховой стаж». Исследован вопрос нормативного закрепления понятия «пенсии по возрасту» в международных договорах и соглашениях.

Ключевые слова: социальное обеспечение, пенсионное обеспечение, пенсия по возрасту, денежная выплата, вид пенсионного обеспечения, трудовой стаж, страховой стаж, лицо преклонного возраста, международные договоры и соглашения.

Summary: This paper analyzes some problems of legal regulation of pension schemes by age in the bilateral agreements and treaties of Ukraine from the CIS and Baltic states. The proposals for improvements to the norms of international agreements and treaties. Particular attention is devoted to the circle of persons who are subject to bilateral agreements and treaties. Justified by the need to replace the term «seniority» to «insurance period». Investigated the issue of regulatory consolidation concept of «retirement age» in the international treaties and agreements.

Key words: social security, pension, retirement pension, payment, type of pension, seniority, length of insurance, elderly person, international treaties and agreements.

Суттєве значення у сфері нормативно-правового регулювання пенсій за віком мають двосторонні угоди та договори у сфері соціального, у тому числі пенсійного забезпечення, які Україна уклала з низкою зарубіжних країн або приєдналася до них, чи в порядку правонаступництва підтвердила свої зобов'язання з міжнародних договорів СРСР про співробітництво в галузі соціального забезпечення і на які дано згоду Верховної Ради України. Актуальність міжнародно-правового регулювання відносин у сфері пенсійного забезпечення за віком обумовлена важливим місцем міжнародних договорів у системі національного законодавства, адже відповідно до Конституції України [1] міжнародні угоди є частиною національного законодавства України і застосовуються згідно з нормами, встановленими для цього виду актів.

Основне призначення міжнародних угод та договорів полягає у тому, що вони спрямовуються на створення ефективних механізмів співробітництва України та інших держав у сфері пенсійного забезпечення й формування міжнародно-правових механізмів визнання пенсійних прав громадян України за кордоном та іноземних громадян на території України.

Деякі питання міжнародно-правового регулювання соціального забезпечення розглядалися такими науковцями, як Н. Коробенко, В. Чубарев, Т. Шлапко, Т. Кравчук, проте ще багато проблем у правовому регулюванні саме пенсійного забезпечення за віком вимагають вирішення.

Метою даної статті є виявлення недоліків у правовому регулюванні пенсійного забезпечення за віком в угодах України з країнами СНД та Прибалтики, а також розробка пропозицій щодо гармонізації норм національного законодавства з нормами

міжнародно-правових актів, зокрема, угод та договорів.

Особливу роль у міжнародних угодах, договорах у сфері соціального захисту, зокрема, пенсійного забезпечення, відіграє коло осіб, на яке поширюється дія того чи іншого акту. Тобто, у нормативно-правовому акті повинні бути вказані суб'єкти, що мають право звертатися до компетентних органів для того, щоб отримувати пенсію за віком на території іншої держави.

У міжнародному приватному праві виділяють три категорії фізичних осіб: національні фізичні особи (власні громадяни відповідної держави); іноземні фізичні особи (тобто ті, хто мають з точки зору цієї держави іноземне громадянство); особи, котрі ніякого громадянства не мають. Відповідно іноземні громадяни поділяються на такі категорії: іноземці, які постійно проживають на відповідній території, тимчасово прибулі іноземці та біженці [2, с. 162].

Кожна держава в односторонньому порядку встановлює коло осіб, на яке розповсюджується її законодавство, для врегулювання питань щодо пенсійного забезпечення іноземців, біженців, осіб без громадянства з метою визначення рівності у цій сфері з їх власними громадянами.

У більшості країн, з якими Україна уклала двосторонні угоди, договори їхніми ж національними законодавчими актами визначено основні положення, які передбачають рівність іноземних громадян, осіб без громадянства з громадянами їхньої держави.

Аналізуючи норми угод та договорів, що укладені між Україною та іншими договірними сторонами, можна зробити висновок про те, що за колом осіб сфера застосування цих угод, договорів визначається по-різному або ж повністю дублюється, не завжди охоплюються всі суб'єкти, які мають право на пенсійне забезпечення, що є суттєвим недоліком у нормативно-правових актах, які мають статус міжнародних.

Так, Угода між Урядом України і Урядом Республіки Грузія від 09 січня 1995 року «Про співробітництво в галузі пенсійного забезпечення» [3], Угода між Урядом України і Урядом Азербайджанської Республіки від 28 липня 1995 року «Про співробітництво в галузі пенсійного забезпечення» [4], поширюють свою дію на громадян сторін, осіб без громадянства, а також членів їх сімей.

Тобто дані угоди не поширюються на іноземців та біженців, які є особливою категорією іноземців. Вважаємо доцільним доповнити дані угоди та ст. 1 викласти у такій редакції: «Пенсійне забезпечення громадян Сторін, іноземців, біженців, осіб без

громадянства, а також членів їх сімей, крім випадків, передбачених в ст.ст. 6 і 7 цієї Угоди, здійснюється компетентними установами за законодавством і за рахунок коштів Сторони, на території якої вони постійно проживають».

Угода між Міністерством соціального захисту населення України та Міністерством соціального захисту населення Республіки Казахстан «Про співпрацю в галузі пенсійного забезпечення» від 21 вересня 1995 року [5] у ст. 1. визначає громадян як коло осіб, які постійно проживають на території України або на території Республіки Казахстан і на яких поширюється законодавство цих держав у галузі пенсійного забезпечення. Аналогічно тлумачиться дане поняття в Угоді між Урядом України і Урядом Республіки Молдова «Про гарантії прав громадян у галузі пенсійного забезпечення» [6] від 29 серпня 1995 року. Подібна норма є і у Договорі між Україною та Литовською Республікою «Про соціальне забезпечення» від 23 квітня 2001 року [7].

Договір між Урядом України і Урядом Естонської Республіки «Про співробітництво в галузі соціального забезпечення» від 20 лютого 1997 року [8] регулює соціальне забезпечення осіб, а також членів їхніх сімей, на яких поширювалось або поширюється законодавство України чи Естонської Республіки в галузі соціального забезпечення. Аналогічна норма стосовно суб'єктної сфери застосування міститься у Договорі між Україною і Латвійською Республікою «Про співробітництво в галузі соціального забезпечення» від 26 лютого 1998 року [9].

Тобто, у зазначених вище угодах, договорах вживається узагальнене поняття «коло осіб» або «особи», до якого необхідно відносити і громадян договірних сторін, і іноземців, і біженців, і осіб без громадянства.

Найбільш повно охоплюється коло осіб у ст. 1 Угоди між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь «Про гарантії прав громадян у галузі пенсійного забезпечення» від 14 грудня 1995 року [10], де під терміном громадяни розуміють громадян України та громадян Республіки Білорусь, іноземних громадян та осіб без громадянства, які постійно проживають на території будь-якої з Договірних Сторін і на яких поширюється законодавство цих Сторін у галузі пенсійного забезпечення. Стаття 5 Угоди передбачає, що пенсійне забезпечення громадян Договірних Сторін та членів їх сімей здійснюється за законодавством Договірної Сторони, на території якої вони постійно проживають, якщо цією Угодою не встановлено інше.

Отже, можна зробити висновок про те, що дослідження міжнародно-правового регулювання пенсійного забезпечення за колом осіб вимагає відповідних змін та доповнень в угодах та договорах. По-різному визначене коло осіб, які мають право на пенсійне забезпечення відповідно до тих чи інших міжнародних угод, договорів, може обмежувати права суб'єктів на отримання пенсії на території іншої держави.

Більшість угод (договорів) були укладені в 90-х роках, тому деякі країни під час визначення пенсійного забезпечення оперують терміном «трудоий стаж» або «трудоий чи страховий стаж». Цілков слушною з цього приводу є думка Н. Коробенко, яка вважає, що терміни «трудоий стаж» та «трудоий чи страховий стаж» слід замінити на «страховий стаж» [11, с. 55], адже Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [12] оперує виключно поняттям страховий стаж, до якого прирівнюються періоди раніше набутого трудового стажу.

Стосовно визначення самого поняття «пенсії за віком» як основного виду пенсійного забезпечення можна стверджувати, що таке визначення не наводиться в жодній міжнародній угоді, договорі. У деяких з них про пенсії за віком взагалі не згадується.

Угода між Урядом України та Урядом Республіки Вірменія «Про трудову діяльність та соціальний захист громадян» від 17 червня 1995 року [13] не містить норм, які б стосувалися пенсійного забезпечення за віком, а лише у ст. 11 вказується, що питання пенсійного забезпечення регулюються Угодою про гарантії прав громадян держав-учасниць СНД у галузі пенсійного забезпечення від 13 березня 1992 року і двосторонніми угодами у цій галузі.

Крім того, Угода між Урядом України і Урядом Республіки Грузія «Про співробітництво в галузі пенсійного забезпечення» від 9 січня 1995 року [3], Угода між Урядом України і Урядом Азербайджанської Республіки «Про співробітництво в галузі пенсійного забезпечення» від 28 липня 1995 року [4], Угода між Міністерством соціального захисту населення України та Міністерством соціального захисту населення Республіки Казахстан «Про співпрацю в галузі пенсійного забезпечення» від 21 вересня 1995 року [5] взагалі не виділяють такий вид пенсійного забезпечення і не містять положень стосовно пенсій за віком.

Отже, можна зробити висновок про те, що необхідно внести відповідні зміни до зазначених вище угод з метою уточнення видів

пенсійного забезпечення на які поширюються дані угоди.

В Угоді між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь «Про гарантії прав громадян у галузі пенсійного забезпечення» від 14 грудня 1995 року [10], Договір між Україною та Республікою Болгарія «Про соціальне забезпечення» від 4 вересня 2001 року [14], Договір між Урядом України і Урядом Естонської Республіки «Про співробітництво в галузі соціального забезпечення» від 20 лютого 1997 року [8], Договір між Україною та Литовською Республікою «Про соціальне забезпечення» від 23 квітня 2001 року [7], Договір між Україною і Латвійською Республікою «Про співробітництво в галузі соціального забезпечення» від 26 лютого 1998 року [9], Договір між Україною та Словацькою Республікою «Про соціальне забезпечення» від 5 грудня 2000 року [15], Угода між Урядом України і Урядом Республіки Молдова «Про гарантії прав громадян у галузі пенсійного забезпечення» від 29 серпня 1995 року [6], Договір між Україною та Чеською Республікою «Про соціальне забезпечення» від 04 липня 2001 року [16] лише використовують термін «пенсії за віком», однак в жодному випадку не дають визначення даного поняття.

Отже, всі перераховані вище угоди, договори слід доповнити поняттям «пенсії за віком», адже визначення цього поняття дало б змогу з'ясувати, який вид пенсій необхідно розуміти під терміном «пенсії за віком». Тобто необхідно внести відповідні зміни до кожної угоди, договору такого змісту «пенсія за віком – це щомісячна, періодична, довічна грошова виплата, яка призначається відповідно до порядку, передбаченого нормативно-правовими актами пенсійного законодавства для осіб, які досягли встановленого законом пенсійного віку та набули страхового стажу».

Зближення міжнародного і національного права є потребою поточних відносин між державами. Україна неодноразово брала на себе зобов'язання приводити своє національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів (дані зобов'язання було взято як в односторонньому порядку, так і шляхом укладання Україною відповідних міжнародних конвенцій).

Вивчаючи питання правового регулювання пенсійного забезпечення у міжнародно-правових актах, стає зрозумілим, що зміст юридичних норм таких актів конкретизується відповідним національним законодавством країн-учасниць.

Отже, слід констатувати, що побудова організаційно-правового механізму, яким би повністю передбачалися умови реалізації права громадян України, які постійно проживають за кордоном, на отримання призначеної їм пенсії, є остаточно незавершеною. Введення нової страхової системи (прийняття Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»), яка синхронізується з нормами європейського законодавства у цій сфері, з одного боку, викликало необхідність переглянути вже діючі міжнародні договори (угоди), а з другого боку, відкрило можливості укладення міжнародних договорів (угод) з іншими державами щодо здійснення пенсійного забезпечення сторонами за період сплати страхових внесків у кожній з держав-учасниць.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Чубарев, В. Л. Міжнародне приватне право: Навч. посіб. – К.: Атіка, 2006. – 608 с.
3. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Грузія «Про співробітництво в галузі пенсійного забезпечення» (м. Тбілісі, 9 січня 1995 року). Угоду ратифіковано Законом України від 22 листопада 1995 року № 446/95-ВР // Офіційний вісник України. – 2007. – № 77. – Ст. 2864.
4. Угода між Урядом України і Урядом Азербайджанської Республіки «Про співробітництво в галузі пенсійного забезпечення». (м. Баку, 28 липня 1995 року). Угоду ратифіковано Законом України від 07 травня 1996 року № 186/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=031_644
5. Угода між Міністерством соціального захисту населення України та Міністерством соціального захисту населення Республіки Казахстан «Про співпрацю в галузі пенсійного забезпечення» (м. Алмати, 21 вересня 1995 року) // Людина і праця. – 1995. – № 12. – С. 40-42.
6. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Молдова «Про гарантії прав громадян у галузі пенсійного забезпечення» (м. Кишинів, 29 серпня 1995 року). Угоду ратифіковано Законом України від 29 жовтня 1996 року № 434/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=498_637
7. Договір між Україною та Литовською Республікою «Про соціальне забезпечення» (Вільнюс, 23 квітня 2001 року). Договір ратифіковано Законом України від 10 січня 2002 року № 2928-III // Офіційний вісник України. – 2008. – № 94. – Ст. 3125.
8. Договір між Урядом України і Урядом Естонської Республіки «Про співробітництво в галузі соціального забезпечення» (м. Київ, 20 лютого 1997 року). Договір ратифіковано Законом України від 04 листопада 1997 року № 615/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=233_002
9. Договір між Україною і Латвійською Республікою «Про співробітництво в галузі соціального забезпечення» (м. Київ, 26 лютого 1998 року). Договір ратифіковано Законом України від 19 травня 1999 року № 525-XIV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 42. – Ст. 2815.
10. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь «Про гарантії прав громадян у галузі пенсійного забезпечення» (м. Київ, 14 грудня 1995 року). Угоду ратифіковано Законом України від 22 листопада 1996 року № 546/96-ВР // Офіційний вісник України. – 2008. – № 94. – Ст. 3119.
11. Коробенко Н. П. Пенсійне забезпечення по інвалідності в солідарній пенсійній системі України: Дис. ... канд.юрид.наук: 12.00.05. – К., 2010. – 218 с.
12. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09 липня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49-51. – Ст. 356.
13. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Вірменія «Про трудову діяльність та соціальний захист громадян України та Республіки Вірменія, які працюють за межами своїх держав» (м. Київ, 17 червня 1995 року). Угоду ратифіковано Законом України від 26 квітня 1996 року № 152/96-ВР // Офіційний вісник України. – 2008. – № 94. – Ст. 3118.
14. Договір між Україною та Республікою Болгарія «Про соціальне забезпечення» (м. Софія, 4 вересня 2001 року). Договір ратифіковано Законом України від 22 листопада 2002 року № 239-IV // Офіційний вісник України. – 2008. – № 94. – Ст. 3127.
15. Договір між Україною та Словацькою Республікою «Про соціальне забезпечення» (м. Братислава, 5 грудня 2000 року). Договір ратифіковано Законом України від 20 вересня 2001 року № 2731-III // Офіційний вісник України. – 2008. – № 94. – Ст. 3124.
16. Договір між Україною та Чеською Республікою «Про соціальне забезпечення» (м. Київ, 4 липня 2001 року). Договір ратифіковано Законом України від 22 листопада 2002 року № 238-IV // Офіційний вісник України. – 2008. – № 94. – Ст. 3126.